

พวกมนุษย์สุดสุขสนุกครัน
หงผู้เฉื่อยใจใส่งค์
ล้วนแต่งตัวทักวันสงกรานต์

ไอ้ฤดูเดือนห้าหน้าคิมหันต์
ได้คู่กันพิศวงเมื่อสงกรานต์
อภิวาทพุทธรูปในวิหาร
คู่สะคราญเฟร็ดพรังทงหญิงชาย
(จากนิราศเดือน ของนายมี)

กลอนบทนี้แสดงว่า ประเพณีเดือนห้าที่บ้านลือกันทั่ว ก็คือประเพณีสงกรานต์ ถ้าจะว่าถึง พระราชพิธีก็มีพระราชพิธีศรีสัจปานกาล คือถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจา ซึ่งมีกำหนดปีละ ๒ ครั้ง คือ ในเดือน ๕ ขึ้น ๓ ค่ำครั้งหนึ่ง กับ เดือน ๑๐ แรม ๑๓ ค่ำอีกครั้งหนึ่ง แต่ปัจจุบันนี้พระราชพิธี อันนี้ไม่มีการทำกัน จึงจะกล่าวเฉพาะที่เป็นของชาวบ้าน ซึ่งนิยมกระทำกันในปัจจุบันนี้ ก็คือ ประเพณีสงกรานต์

คำว่า สงกรานต์ นี้ ถ้าจะแปลตามศัพท์แล้วก็ได้ใจความว่า การย้ายที่ หรือ การเคลื่อนที่ คือเป็นวันที่พระอาทิตย์ได้ย่างเข้าราศีเมษ เป็นวันต้นรอบปีใหม่ มีอยู่ ๓ วันด้วยกันคือ

- ๑ วันที่พระอาทิตย์ยกขึ้นสู่วาศีเมษ
  - ๒ วันเนา
  - ๓ วันเถลิงศก
- ทั้ง ๓ วันนี้ ตกอยู่ในระหว่างวันที่ ๑๓-๑๔-๑๕ เดือนเมษายน เกือบทุกปี วันที่ ๑๓ เมษายนนั้น เป็นวันมหาสงกรานต์ เรื่องของ สงกรานต์นี้ มีปรากฏในศิลาจารึกวัดพระเชตุพน ความว่า

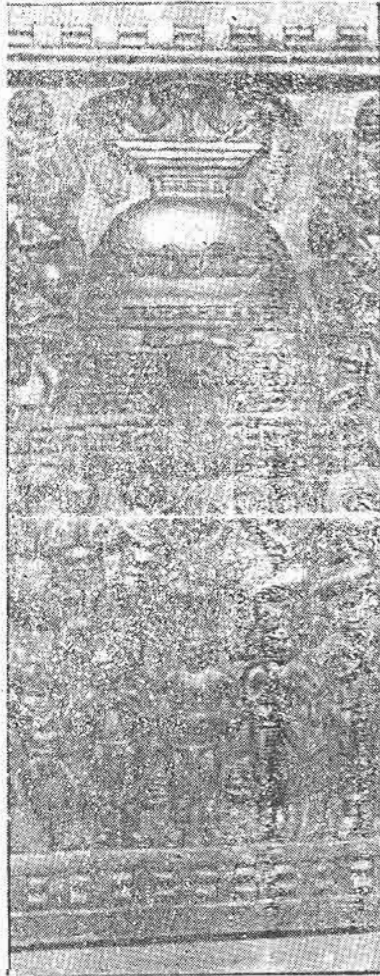
เมื่อต้นปีที่กลับ เศรษฐีไม่มีบุตรคนหนึ่ง ตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้กับบ้านนักเลงสุรา ซึ่งมีบุตร ๒ คน นักเลงสุราได้เฝ้าเย้ยเศรษฐีในฐานะที่ตน มีบุตร เศรษฐีรู้สึกอาย จึงไปบวงสรวงพระ

อาทิตย์ พระจันทร์ อธิษฐานให้มีบุตรถึง ๓ ปี แต่ก็ยังไม่มียุติ ครั้นถึงวันนักษัตรฤกษ์ วัน สงกรานต์ พระอาทิตย์ยกขึ้นสู่วาศีเมษ เศรษฐี เอาข้าวสารล้างน้ำ ๗ ครั้ง หุงขึ้นบูชาพระไตร อธิษฐานจิตขอบุตร พระไตรไปเฝ้าพระอินทร์ พระอินทร์จึงให้ธรรมาบาลเทพบุตร ลงมาถือปฏิสนธิในครรภ์ของภรรยาเศรษฐี เมื่อคลอดแล้วจึง ชื่อว่า ธรรมบาลกุมาร เศรษฐีรักมาก จึงปลูก ปราสาท ๗ ชั้นให้ เมื่อธรรมบาลกุมารเจริญวัย ขึ้น เรียนจบไตรเพท ศักขารัฐภาษานก อายุ ๗ ขวบ ได้เป็นอาจารย์บอกมงคลต่างๆ แก่มนุษย์ทั้ง ปวง เป็นที่เลื่องลือไปจนถึงทั่วทุกทิศ

ท้าวภิลพรหมได้ลงมาถามปัญหาธรรมบาลกุมาร ๓ ข้อว่า

๑ เวลาเช้า ราชอยู่ที่ใด ๒ เวลาเที่ยง ราชอยู่ที่ใด ๓ เวลาเย็น ราชอยู่ที่ใด

ท้าวภิลพรหมสัญญาว่า ถ้าธรรมบาลกุมารแก้ไขไม่ได้จะตัดศีรษะของธรรมบาลกุมาร ถ้าธรรมบาลกุมารแก้ไขได้จะตัดศีรษะตนเอง ธรรมบาลกุมารขอผัดเวลาไว้ ๗ วัน ครั้นถึงวันที่ ๖ ก็ยังคิดไม่ได้ จึงหนีจากปราสาทไปนอนพักอยู่ที่ใต้ถุนศาล ๒ คืน นกอินทรี ๒ ตัวผิวเมียทำรังอาศัยอยู่บนยอด ตัวเมีย

วัน

สงกรานต์

ป. อังศุมาลิน

ถามตัวผู้ว่า พรุ่งนี้เราจะไปหาอาหารกินที่ไหน ตัวผู้ตอบว่า พรุ่งนี้เราจะกินศพของธรรมบาลกุมาร ผู้ซึ่งถูกท้าวภิลพรหมฆ่า เพราะไม่สามารถแก้ปัญหา ๓ ข้อได้ นกอินทรีตัวเมียรีบร่าวให้บอกปัญหาทั้ง ๓ ข้อ จนนกอินทรีผู้เป็นสามีต้องบอกปัญหาทั้ง ๓ ข้อว่า

๑ เวลาเช้า ราชอยู่ที่หน้า มนุษย์ตื่นขึ้นจึงเอาน้ำล้างหน้า

๒ เวลาเที่ยง ราชอยู่ที่อก มนุษย์จึงเอาเครื่องหอมประพรมที่อกและร่างกาย

๓ เวลาเย็น ราชอยู่ที่เท้า ก่อนเข้านอนมนุษย์จึงเอาน้ำล้างเท้า

อิรวรมบาลกุมารอยู่ที่ทันตศาล ฐาภาษานก จึง
กลับไปแก้ปัญหาค้าวกบิลพรหม ในวันรุ่งขึ้นได้
ท้าวกบิลพรหมจึงเรียกธิดาทั้ง ๗ คน ซึ่งเราสมมติ
เรียกว่า นางสงกรานต์ แล้วบอกว่า บิดาจะตัด
ศีรษะบูชาธรรมบาลกุมาร ถ้าศีรษะตกบนแผ่น
ดิน ไฟจะไหม้โลก ตกบนอากาศ ฝนจะแล้ง
ตกในมหาสมุทร น้ำจะแห้ง ดังนั้นแล้วให้ธิดา
ทั้ง ๗ เอาพานแว่นฟ้ามารองรับศีรษะ นางทงษะ
ธิดาผู้ใหญ่ เอาพานแว่นฟ้ามารับศีรษะบิดาไว้
แล้วแห่ทำประทักษิณรอบเขาพระสุเมรุ ๖๐ นาที
แล้วอัญเชิญไปประดิษฐานในมณฑปถ้ำคันธฤดี ที่
เขาไกรลาศ พระวิษณุกรรมได้นำมิตโลงแก้ว ๗
ประการ ชื่อ ภควดี ให้เป็นที่ประชุมแห่งเทวดา
ทั้งปวง นำเอาณมุนาตกลงลงในสระอโนคาตถึง
๗ ครั้ง แล้วแจกแบ่งกันลงเวทต่างๆ องค์ ครั้น
เมื่อครบกำหนด ๓๖๕ วัน ซึ่งโลกสมมติว่าเป็น
ปีหนึ่ง คือวันสงกรานต์ นางเทพธิดาทั้ง ๗ นั้น
ก็ผลัดเปลี่ยนกันรับเวร อัญเชิญเศียรท้าว กบิล-
พรหม ออกแห่ทำประทักษิณรอบเขาพระสุเมรุ
ทุกๆ ปี แล้วก็กลับไปสู่พรหมโลก

เทพธิดาทั้ง ๗ นั้น เรานิยมและเชื่อถือ
กันว่า มีเกณฑ์อยู่ ดังนี้

๑ ปีใด วันที่ ๑๓ เมษายน ซึ่งเป็นวัน
มหาสงกรานต์ตรงกับวันอาทิตย์ นางสงกรานต์
ชื่อว่า ทงษะ ทักดอกทับทิม ประดับทับทิมราช

อุทุมพรเป็นนักษาหาร มือขวาดือจักร มือซ้ายดือ
สังข์ มีกรรูกเป็นพาหนะ ปีนั้น เรือกสวน ไร่ นา
เฟื่อง มั่น มีสุขจะแพง

๒ ปีใด วันที่ ๑๓ เมษายน ตรงกับวัน
จันทร์ นางสงกรานต์ชื่อว่า ไคราด ทักดอกบีบ
ประดับมุกดา เสด็จเป็นนักษาหาร มือขวาดือพระ
ขรรค์ มือซ้ายดือไม้เท้า พยัคฆ์เป็นพาหนะ ปีนั้น
จะแพ้เสนาบดี แพ้ท้าวพระยา และนางพระยา

๓ ปีใด วันที่ ๑๓ เมษายน ตรงกับวัน
อังคาร นางสงกรานต์ชื่อว่า รากษส ทักดอกบัว
หลวง ประดับโมรา โลหิตเป็นนักษาหาร มือขวา
ดือตรีศูล มือซ้ายดือธนู วราหะเป็นพาหนะ ปีนั้น
จะเกิดอันตรายกลางเมือง โจรผู้ร้ายชุกชุม เกิด
การเจ็บไข้ได้ป่วยมาก

๔ ปีใด วันที่ ๑๓ เมษายน ตรงกับวันพุธ
นางสงกรานต์ชื่อว่า มณฑา ทักดอกจำปา ประ
ดับไพฑูรย์ นมเนยเป็นนักษาหาร มือขวาดือเข็ม
มือซ้ายดือไม้เท้า ศัสตราเป็นพาหนะ ปีนั้น ท้าว
พระยาจะได้เครื่องบรรณาการจากต่างเมือง แต่
มักแพ้ลูกอ่อน

๕ ปีใด วันที่ ๑๓ เมษายน ตรงกับวัน
พฤหัสบดี นางสงกรานต์ชื่อว่า กิริณี ทักดอก
มณฑา ประดับมรกต ถ่วงาเป็นนักษาหาร มือขวา
ดือขอ มือซ้ายดือปืน กษัตริย์เป็นพาหนะ ปีนั้น
มักจะแพ้เจ้าไทย พระสงฆ์ราชาคณะจะได้รับ

ความเที่ยงวัน

๖ ปีใดวันที่ ๑๓ เมษายน ตรงกับวันศุกร์ นางสงกรานต์ชื่อว่า **กรกมิตา** ทัดดอกจงกลนี้ ประดับบุษราคัม กล้วยหน้าเป็นภักษาหาร มือขวาถือพระขรรค์ มือซ้ายถือพิณ มหิงส์เป็นพาหนะ บินขึ้น ขำขัน ฝนไม้อุคมสมบูรณ์ แต่จะมีฝนพายุจัด จะเจ็บตาคันมาก

๗ ปีใดวันที่ ๑๓ เมษายน ตรงกับวันเสาร์ นางสงกรานต์ชื่อว่า **มโหธร** ทัดดอกสามหาว ประดับนิลรัตน์ เนื้อทรายเป็นภักษาหาร มือขวาถือจักร มือซ้ายถือตรีศูล มยุราเป็นพาหนะ บินขึ้น มักจะเกิดอันตรายกลางเมือง โจรผู้ร้ายชุกชุม

ตามคติทางพระพุทธศาสนา กล่าวไว้บางตอนว่า

๑ วันสงกรานต์นี้ ผู้ที่ปรารถนาพ้นจากความทุกข์ อย่าพึงประมาทในศีลทานการกุศล ส่วนสุจริต ทำบุญให้ทานแก่สมณพราหมณาจารย์ ผู้มีศีลธรรมอันดี แล้วประชุมกันจักน้ำอบน้ำหอม เครื่องปรุง าวล าว ไปสรงน้ำพระสงฆ์ พระพุทธรูป สลุปเจดีย์ ผู้เฒ่า ผู้แก่ ปู่ย่า ตายาย บิดามารดา ครูอุปัชฌาย์อาจารย์ ผู้มีอุปการคุณ ท่านเหล่านั้นได้ให้ศีลให้พร ก็จะมีเจริญด้วย อายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณ ธนสารสมบัติ ยิ่งๆ ขึ้นไป

๒ วันสงกรานต์นี้ ผู้ที่ปรารถนาพ้นทุกข์

ภัยในวิภูสงสาร สมทานศีล ๕ ศีล ๘ เป็นนิตย์ ปล่อยปลา เต่า นก เป็นต้น ก็จะได้รับผลานิสงส์เป็นอันมาก

๓ ผู้ที่เจริญรอยตามผู้เฒ่าผู้แก่ที่ประพฤติปฏิบัติชอบ ย่อมแสวงวิบวณผล คือความสุขเกษมสำราญ มีกำลังกาย กำลังปัญญา กำลังทรัพย์ หาโรภภัยไข้เจ็บมิได้

ด้วยเหตุนี้ ในเทศกาลสงกรานต์ มีพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ๔ วัน คือ

วันแรก ถวายเครื่องสักการะ สรงน้ำพระพุทธรูป ปุชนิยวัตถุ ตามพระเจดีย์ต่างๆ

วันที่สอง เวลาเย็น พระสงฆ์ราชาคณะ เจริญพระพุทธมนต์ที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

วันที่สาม เวลาเช้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จสรงน้ำพระพุทธรูปที่หอพระสุราลัย ทรงสักการะพระสยามเทวาธิราช ทรงสรงพระบรมอัฐิและพระอัฐิสมเด็จพระบรมวงศ์ ทรงถวายภัตตาหารแก่พระสงฆ์ราชาคณะ ที่เจริญพระพุทธมนต์ มีสลากเขียนพระบรมนามาภิไธย และพระนามตามอัฐิไว้ ทรงสดับปกรณ์อุทิศพระราชกุศลไปถวาย

วันที่สี่ ทรงสดับปกรณ์พระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ พระอัฐิพระบรมราชเจ้า และพระอัฐิพระราชวงศ์ ที่หอพระนาก

ในพระราชพิธีนี้ ได้ทรงเสด็จพระราช

ดำเนินด้วยพระองค์ คือวันที่สอง กับวันที่สาม
อีก ๒ วัน ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
พระราชวงศ์เสด็จแทน

ตามที่กล่าวมานี้ ผสมผสานทั้งคติพราหมณ์
และพุทธ คำว่า พราหมณ์ หมายถึงเหล่ากอ
ของพรหมนั่นเอง ชั้นสูงสุดของศาสนาพราหมณ์
คือชั้นพรหม เราจะเห็นภาพต่างๆ ของพระพรหม
มี ๔ หน้า ซึ่งเป็นปริศนาธรรมในทางพุทธ คือ
หน้าที่หนึ่ง คือ เมตตา ได้แก่ ปราบปราม
จะให้มีความสุข

หน้าที่สอง คือ กรุณา ได้แก่ คิดช่วยให้
พ้นทุกข์

หน้าที่สาม คือ มุทิตา ได้แก่ พลอยยินดี
ด้วยเมื่อผู้อื่นได้ดี

หน้าที่สี่ คือ อุเบกขา ได้แก่ ความวาง
เฉยเมื่อไม่สามารถจะช่วยเหลือได้ (เพราะหาก
ช่วยเหลือก็เสียความยุติธรรม)

ดังนั้น ในทางพุทธจึงเรียกผู้ใหญ่ โดยธรรม
ว่า พระพรหม ธรรมที่ผู้ใหญ่ (พระพรหม)
ประพฤติปฏิบัติ เรียกว่า พรหมวิหาร ซึ่งได้
กำหนดทั้งสี่ดังกล่าวแล้ว จิตรกรจึงเขียนภาพ
พระพรหมไว้สี่หน้า เพื่อเป็นปริศนาให้คน
ชั้นหลังๆ ขบคิดว่า แก่นแท้ของพระพรหม
ก็คือหลักธรรมนี้เอง ตามนิทานสงกรานต์ที่
เล่ามาก็ดี ตามประเพณีที่ถือปฏิบัติกันมาก็ดี
ล้วนเป็นการแสดงออกทางหลักธรรม คือ
กตัญญูกตเวทิตาธรรม กล่าวคือ ความเป็น
ผู้รู้อุปการคุณ ที่ผู้อื่นกระทำไว้แก่ตน แล้วจึง
ตอบแทน จึงเห็นว่า การกินผลไม้ คงจะไม่
มีใครกินทิ้งเบียดกัน นั่นแหละ การอ่านนิทาน
นิยายต่างๆ ก็เลือกเชื่อเอาแต่แก่น มิใช่เชื่อ
ทั้งหมด ฉะนั้น

